

uvodnik
esej
zgodovina
prevodi

justin wideman

rešimo kolizej

o dopustnosti izravnalnih ukrepov pri varstvu kulturne dediščine

Justin Wideman iz Teksasa je član prostovoljne organizacije Family International in se ukvarja z iskanjem trajnih rešitev socialnih problemov. Kot zagret študent zgodovine in amaterski fotograf in pisec na osnovi lastnih izkušenj opozarja na toplino kulture in izkušenj v državah jugovzhodne Evrope, zlasti na področju nekdanje Jugoslavije, kjer dela od leta 1999.

»Tega, kar imaš, ne ceniš, dokler ni prepozno.«

Kolizej je bil zgrajen v letih 1845-1847 kot vojaško poslopje za oficirje in vojake avstroogrške armade in je postal pomembno kulturno in zabavno vozlišče mesta tistega obdobja. Takrat je bil zgrajen na obrobju mesta, danes pa je del živahnega mestnega središča Ljubljane. Med njegovimi modernimi sosedi so banka, pisarne in hotel s kazinojem. Preživel je rušilni potres leta 1895, tri vojne in okupacijo mesta (v letih 1942-1945) in še vedno se drži pokonci – nekateri sicer pravijo, da komaj še – in je dom majhnega števila socialnih najemnikov. Kolizej je tudi žrtev razvoja mesta, ki se zdaj, ko je Slovenija članica Evropske unije, stopnjuje zaradi dotoka kapitala.

Če pogledamo širšo sliko, Kolizej kot zgodovinska zgradba ne ustreza današnjemu času. Investitorji lahko gradijo na novo za manj denarja kot stane obnova, in tako Kolizej čaka... za zdaj. Razumem, da je trenutno v zasebnih rokah, toda cene nepremičnin v tem območju bodo v naslednjih letih skokovito narasle. To pomeni, da je le še vprašanje časa, kdaj bodo Kolizejevi kamniti zidovi začutili uničujoče udarce krogel za rušenje oziroma zaslišali sikanje detonacijske vrvice. In zgodovine ne bo več.

Vprašanje je, zakaj Ljubljana ne ceni Kolizeja. Edini razlog, ki sem ga sam lahko našel, je, da premore toliko pomembnih zgradb, da ta na žalost ne pomeni prav veliko. Med ljubljanskimi zanimivostmi so zgradbe, o kakršnih druga mesta lahko le sanjajo, da bi jih imela znotraj svojih vrat. Navedel bom le nekaj primerov.

Mnogo zgradb je primer slave in blišča arhitekture poznega 19. in zgodnjega 20. stoletja in so praktično živa razstava evropske arhitekture zadnjih nekaj stoletij. Na slikah je le nekaj točk, ki jih je v mestu treba videti. Vendar pa, kako naj ob njih zares uživamo, če vemo, da so druge zgodovinske stavbe spregledane in jih sčasoma čaka uničenje? Sprašujem se, kaj bi rekli ljudje, ki so pametnejši od mene. Z vizijo, daljnovidnostjo, navdihom in pravilnim vzdrževanjem je možno uresničiti sobivanje preteklih in prihodnjih dosežkov. Ali lahko naslednjim generacijam zapustimo nedotaknjeno zgodovino, če ne zaradi drugega, pa zato, da jim pokažemo, kako nam ni bilo vseeno in kako začetek 21. stoletja ni bil le obdobje gonje za denarjem in sledenja globalnim trendom?

Pravijo, da stvari ne cenimo zares, dokler jo imamo. Palača iz 19. stoletja, visoka štiri nadstropja in dolga skoraj za nogometno igrišče, razstavljena na koščke in odpeljana kot material za nasutje, se zdi precej drag način, kako se ponovno naučiti te lekcije. Obstaja tudi drugačen način. Reče se mu »Rešimo Kolizej«!

Kolizija Kolizej

Ali se lahko učimo iz zgodovine

Zgornje besedilo (»Rešimo Kolizej«) je bilo napisano v afektu, po mojem prvem obisku Kolizeja. Ljubljano sem obiskal večkrat, zdela se mi je očarljivo in prijazno mesto, toda moji obiski so bili pokvarjeni, ker sem moral gledati Kolizej v njegovem tragičnem stanju razpadanja – kot okrušen zob v sicer lepem nasmehu mesta.

Sprehajal sem se po peščenih dvoriščih okrog zgradbe, ki so jih takrat uporabljali kot komercialna parkirišča, in pod neosvetljenimi arkadami, skozi kate-re prideš na drugo stran zgradbe. Od blizu sem videl njeno sedanje stanje in se spraševal, kakšna bi lahko bila, kakšna bi lahko postala. Ali bodo okrušeni cvetovi, ki krasijo zidove, še kdaj zasijali v vsej svoji lepoti, ali pa se bodo zdrobili v prah?

Zame je Kolizej slovenski ekvivalent velikanskim kipom Bude, ki so jih razstrelili v afganistanski provinci Bayman. Morda ni tako star in nima verske simbolike, je pa enako nenadomestljiv. Razstrelitev Bude je katastrofa, ki bi se ji lahko izognili, če bi zgodovinskim in turističnim vrednotam dali prednost pred nestrpnostjo in predsodki, in enako velja za Kolizej.

Obiskal sem mnogo mest in opazoval različne kulture v ZDA, Evropi, Aziji in na Bližnjem vzhodu. V tem procesu sem razvil tako močno zanimanje kot globoko spoštovanje do krajevne zgodovine. Zlasti so me prevzeli preostanki preteklosti sredi sedanjega okolja. Pogosto jih razumem kot komentar sodobnega življenja. Med primeri, ki sem jih preučeval, se mi Kolizej zdi izstopajoč kot znanilec svojega zgodovinskega obdobja, pa tudi zaradi svojega epskega boja, da bi preživel in se prilagodil našemu času.

Ljubljana morda ne bo takoj trpela zaradi tega, ker bo imela eno zgodovinsko zgradbo manj. Toda če bo Kolizej uničen, se moramo vprašati, katere druge spomenike bo doletela podobna usoda, ko bodo postali v napoto prihodnjim investicijskim načrtom.

Ljubljana ni edino mesto, ki se sooča s kompleksno dilemo, kako graditi za prihodnost, ne da bi pokopali preteklost. Ima pa dve ali tri pomembne prednosti pred mnogimi drugimi. Prva je, da je trenutno ogroženo sorazmerno majhno število spomenikov. Poleg tega je bilo mnogo zgodovinskih zgradb v središču mesta že obnovljenih ali trenutno poteka obnova njihove nekdanje veličine, kar kaže, kaj vse je mogoče narediti. Pomaga tudi, da so na obeh straneh inteligentni in dobro poučeni ljudje, kar je pripeljalo do zdrave razprave in svežih idej.

Pred kakimi petimi desetletji so mnoga mesta ameriškega severovzhoda četrt za četrtjo rušila postarane, zanemarjene kamnite gradnje, preden so se zavedla, da ima zgodovina mnogo večjo vrednost od najnovejših nepremičnin. Da ne bi ponavljali napake, so načrtovalci mest mnogo preostalih spomenikov

spremenili v luksuzna stanovanja in trgovine, kar se je mestom dvojno poplačalo v obliki vrednosti parcel in turizma. Primer je bostonski Black Bay.

Druga mesta so to opazila in ravnala podobno. V San Franciscu od devetdesetih dalje preurejajo stara skladišča v visoko tehnološko opremljene pisarne za spletna podjetja ter tako varujejo in obnavljajo zgodovinske spomenike, kot je Geneva Car Barn, ki je dobil ime – Kašča za tramvaje Geneva – ker je bilo v njem spravljenih nekaj prvih tramvajev v San Franciscu. Dvonedstropna romaneskna zgradba iz leta 1901 je komaj preživela potres in požar leta 1906 in je bila večkrat prenovljena. Danes je spomeniško zaščitena in lahko pod imenom Geneva Office Building and Powerhouse uživa svoje drugo stoletje in zaslužen mir. Zgodovina šteje!

Spletna povezava <http://www.genevaofficebuilding.org/>

Naj omenim še nekaj primerov bližje svojega doma. Spomnim se, ko sem leta 1998 obiskal prijatelje v Budakesziju na Madžarskem, majhnem mestu kakih 10 kilometrov zahodno od Budimpešte na budimski strani Donave. Ko sem se vozil z mestnim avtobusom, sem za novozgrajenim trgovskim središčem Mammot 2 opazoval ogromno, predsocialistično, opustošeno in ograjeno zemljišče tovarne Ganz, ki je do zaprtja leta 1964 izdelovala električne tramvaje. Očitno je šlo le za urbano pokopališče preteklih časov in za zanimivo lokacijo, a brez prihodnosti, kar bi lahko komur koli služilo kot opravičilo, da ga zravna z zemljo ter zgradi sodobna in bolj funkcionalna stanovanja in pisarne. Na srečo pa je nekdo tam začutil večji potencial.

Med krajšim obiskom leta 2004 so moji prijatelji s svojimi majhnimi otroki želeli na sprehod v novi park, jaz pa sem se jim pridružil. Ko smo se sprehajali po znanih ulicah, sem zagledal Park Millenaris, območje s pomlajenima in čudovitima zgradbo in parkom, ki sta hlad industrijske gradnje nadomestila s toploto in soncem poletnega dopoldneva. Nikoli si ne bi mislil, da je kaj takega mogoče, sploh če je tako pristno ohranjen videz skladišča z opečnimi zidovi in železnimi stopnišči, skladišča pa so preurejena v paviljone znotraj parka. Ohranili so celotno strukturo in jo z nekaj spretnimi preureditvami, jezercem in valovitimi tratami samo prilagodili novi publiki in novemu stoletju (sl. 7).

Spletna povezava: <http://www.millenaris.com>

Čeprav se po obsegu in značaju zgradbi precej razlikujeta, vseeno upam, da se tako kot Millenaris tudi Kolizej lahko kot mitološki Feniks dvigne iz pepela, z nekoliko daljnovidnosti, iniciative in vizije premaga uničenje ter postane nosilec arhitekturne dediščine in njenega varovanja, ob tem ko še vedno služi javnosti. Morda je še ustrežnejši primer drugih starih vojašnic. Nahajajo se blizu železniške postaje severnohrvaškega mesta Varaždin in so več let služile

Slika 2: Veličastna pošta iz leta 1946, ko so pošto vozile še konjske vprege.

Slika 1: Ena najstarejših in najlepših železniških postaj v širši okolici.

Slika 3: Prelepa reka Ljubljana, ki teče skozi staro mesto.

Slika 5: Slavno Tromostovje čez Ljubljano – trije mostovi za ceno enega.

kot bivališče beguncem in begunkam hrvaške vojne za osamosvojitve (1991-1995), kasneje pa kot dom za iskalce azila med etničnimi konflikti na Kosovu.

Vojašnice sem obiskal leta 1999 in ponovno leta 2001. Obakrat sem pripeljal humanitarno pomoč za tam živeče begunce, kar je bil del nevladne iniciative, s katero sem takrat sodeloval. Vojašnice so s svojimi nizkimi vhodi in ozkimi, mračnimi hodniki po videzu in ozračju spominjale na podzemne jame. Nejasne figure so kukale iz vlažnih sob, v katerih so odeje, obešene med posteljami, ločevale družine. Razbita okna in luknje v ometu so bile zadelane s kartonom in cunjami, ki naj bi ščitili pred mrazom in mrčesom. Zgradba je bila v slabem stanju, njeni prebivalci v tragičnem.

Leta 2006 pa je mesto zgradbo skupaj s parcelo kupilo od države in jo prenovilo v najsodobnejši študentski dom.

Skupaj z bodečo žico in visoko zidano ograjo je izginilo zlovešče ozračje. Vojašnice so prenovili in prilagodili času tako, da so obdržale svoj dostojanstveni videz in privlačnost, vendar v novi, svetli podobi. Varnostna vrata, ki se odpirajo z elektronskimi karticami, in kovinski nadstrešek nad glavnim vhodom so dodali nekaj bleščave. Iz trna v peti sta tako nastala donosna ideja za mesto in moderno študentsko domovanje na odlični lokaciji. Nič čudnega, da je danes zgradba v ponos tako mestu kot izobraževalnim institucijam, po katerih je Varaždin poznan.

Spletna stran: <http://www.scvz.hr/studentski-dom.html>

Navajanje primerov pa ne bi bilo popolno, če bi izpustili Eisernes Haus – Železno hišo v Gradcu, ki je najbrž poleg Kolizeja edina še obstoječa zgradba dokaj nenavadnega avstrijskega arhitekta Josefa (nekateri zgodovinarji ga navajajo kot Johanna) Benedikta Withalma. Zgrajena je bila v letih 1847-1848 in v prvem nadstropju je Withalm odprl in vodil veliko kavarno Cafe Meran,

dokler ni zgradbe leta 1852 prodal. Čeprav se Withalmovi zgradbi razlikujeta po velikosti in prvotnem namenu, sta si arhitekturno podobni.

Železno hišo so pred kratkim obnovili in priključili Kunsthaus Graz, ogromnemu razstaviščnemu prostoru z vesoljsko arhitekturo, ki so ga ustvarjalci ljubeče poimenovali Prijazni vesoljec. V zadnjem stoletju in pol so Eisernes Haus večkrat predelali, nazadnje so ponovno dodali teraso na strehi, tako da je zgradba spet zelo podobna prvotni. Železna hiša je jasen pomnik o zgodovini mesta in Withalmovem prispevku k njej, hkrati pa dobro služi mestu in obiskovalcem.

Spletna povezava: http://www.recovis-restaurierung.de/seiten/referenzen_eiserenes_haus_graz.htm

Upam, da bo prebivalstvo Ljubljane znalo ceniti zgodovinske zaklade svojega mesta vsaj toliko kot naključni obiskovalci in da bo nekako doseglo sporazum o prenovi Kolizeja in njegovi počastitvi kot spomenika vztrajnosti in srčnosti slovenskega ljudstva v zgodovini dežele. Drugi so to ljudstvo pogosto omalovaževali, zapustili in prezrli, vendar ni nikoli propadlo. Prav tako se to ne bi smelo zgoditi pomembnim zgodovinskim zgradbam na slovenski zemlji.

Še anekdota:

Po urah in urah preprirov o tipu vodovoda, ki naj bi ga napeljali, se je zdelo, da je mestni svet Pacific Viste na mrtvi točki. Eden od članov je rekel: »Predlagam, da se posvetujemo z mestnim inženirjem Los Angelesa, kateri tip se mu zdi najuspešnejši. Če se lahko česa naučimo na napakah drugega mesta, mislim, da je prav, da to naredimo.« Pripadnik nasprotnega tabora v mestnem svetu je zavpil: »Zakaj bi se morali učiti na napakah Los Angelesa?« Močno je udaril po mizi in zakričal: »Gospodje! Trdim, da je Pacific Vista zdaj dovolj veliko mesto, da dela lastne napake!«

Spletne povezave: <http://www.thefamily.org>, <http://XYZone.wordpress.com>

Slika 4: Srednjeveški grad na hribu.

Slika 7: Millenaris

Slika 6: Zmajski most, ki nedaleč stran varuje staro mesto.